

Knjižnica
TIHI PREGAOCI
Knjiga 7

Glavni urednik
Pavao Knezović

Izvršni urednik
Marinko Šišak

ISBN 978-953-6682-81-2

ZBORNİK
O
LOVRI ŠITOVIĆU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
»Lovro Šitović i njegovo doba«, Šibenik – Skradin,
8. – 9. svibnja 2008.*

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, 2009.

KAZALO

<i>Pavao Knezović: Dimitte nobis.</i>	7
I.	
<i>Radoslav Katičić: Kulturnopovijesne koordinate fra Lovre Šitovića</i>	9
<i>Milko Brković: Društveno-politička zbivanja na hrvatskom etničkom prostoru za života fra Lovre Šitovića (1682.–1729.)</i>	15
<i>Radoslav Dodig: Ljubuški, rodni kraj fra Lovre Šitovića u 17. i 18. stoljeću</i>	35
<i>Franjo Emanuel Hoško: Gramatičke škole Bosne Srebrene u Šitovićevo vrijeme</i>	47
<i>Ivica Musić: Franjevačka filozofska učilišta u Bosni Srebrenoj u doba fra Lovre Šitovića</i>	67
II.	
<i>Hrvatini Gabrijel Jurišić: Moralni i duhovni lik fra Lovre Šitovića</i>	81
<i>Bruno Pezo: Latinsko-hrvatska gramatika fra Lovre Šitovića</i>	99
<i>Branka Tafra - Anela Mateljak: Mjesto Šitovićeve gramatike u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja.</i>	111
<i>Diana Stolac: Gramatika Lovre Šitovića u kontekstu hrvatske gramatikologije</i>	129
<i>Ljiljana Kolenić: Uloga Šitovićeve gramatike u povijesti hrvatske gramatike.</i>	137
<i>Anastazija Vlastelić: Atribucija u prozi i stihu fra Lovre Šitovića</i>	145
<i>Šime Demo - Petra Košutar: Primjer kulturnoga utjecaja - riječi stranoga podrijetla u Lovre Šitovića</i>	155
<i>Lucijana Bilić: Odnos Jakovljevićeve i Šitovićeve gramatike</i>	173
<i>Josip Grubeša: Glagol u Šitovićeveu katalogu i Lalićevu rječniku</i>	187
III.	
<i>Ines Srdoč Konestra: Pisma od pakla Lovre Šitovića.</i>	195
<i>Pavao Knezović: Šitovićeve poetika usmenog pjesništva u posveti Pisme od pakla</i>	205
<i>Mario Grčević: Izdanja Šitovićeve epske pjesme.</i>	217
<i>Ivan Karlić - Iva Mršić: Liist navka karstjanskoga Lovre Šitovića</i>	227
<i>Miljenko Buljac: Lovro Šitović i aktancijalne razine Puta bez sna, povijesnog romana Ivana Aralice</i>	241
<i>Lucija Radoš: Splitski nadbiskup Stjepan Cupilli</i>	255
IV.	
<i>Marinko Šišak: Kronika skupa</i>	267
<i>Stojan Damjanović: Život Lovre Šitovića.</i>	277
Literatura	281
Kazalo osobnih imena	295

Mario Grčević

IZDANJA ŠITOVIĆEVE EPSKE PJSME

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šitović, L.

Pisna od pakla najvažnije je pjesničko djelo Lovre Šitovića. U literaturi se uglavnom polazi od pretpostavke da je imalo samo jedno izdanje koje je tiskano 1727. godine. Na činjenicu da je bilo više izdanja, upozorio je Pavao Knezović¹ 1988., kada je u pretisku objavio dvije različite naslovnice istoga djela (usp. Knezović, 1988: 151). U jednom se izdanju djelo na naslovnici zove *Pisma*, a u drugom *Pisna*. U oba izdanja dana je 1727. kao godina tiska, što je jedan od razloga zbog kojega do Knezovića nitko nije uočio da *Pisna* ima više izdanja. Drugi je razlog tomu taj da su svi istraživači prije Knezovića pred sobom imali samo jedno izdanje te knjige, ili *Pisnu*, ili *Pismu*. Stoga neki govore o *pismi*, a drugi o *pisni*.²

Knezović je argumentirano iznio tezu da je izdanje koje se u naslovu zove *Pisna*, starije od izdanja koje se zove *Pisma*, no da *Pisna* ipak nije prvo izdanje. Glavni je Knezovićev argument taj da se iza posljednje stranice *Pisne* nalazi obavijest tiskare s popisom knjiga koje su u prodaji. Obavijest je tiskana na arku na kojem je tiskan i dio *Pisne*, što znači da nije naknadno umetnuta (Knezović, 2000: 81). Knezović je ustvrdio da se na popisu nalaze i knjige koje su tiskane tek 1729., »a možda neke i kasnije«, što znači da to izdanje *Pisne* s popisom raspoloživih knjiga ne može biti prvo izdanje. Prvo izdanje objavljeno je 1727. godine. Knezović s pravom smatra da je izdanje s naslovom *Pisma*, koje na kraju nema popisa knjiga, tiskano »najvjerojatnije poslije *Pisne od pakla*, možda čak i sredinom 18. stoljeća, ako ne i kasnije« (Knezović, 2000: 82).

¹ Zahvaljujem profesoru Knezoviću na plodonosnim razgovorima i poticaju da se pozabavim pitanjem izdanjâ Šitovićeve *Pisne*. S obzirom na to da me je na tu temu upozorio i u nju stručno uveo upravo on, zamolio sam ga da na skupu o Šitoviću o njoj prijavimo zajedničko predavanje, iako je bilo planirano da o njoj govorim samo ja jer je on imao svoje vlastito predavanje o drugoj temi. Profesor je Knezović na to ljubazno pristao, a ja mu i na tome ovom prilikom harno zahvaljujem, kao i na literaturi koju mi je ljubazno ustupio.

² Oni koji su vidjeli *pisnu*, mogli su pretpostaviti da drugi govore o *pismi* zato što jezično adaptiraju naslov i približuju ga suvremenom hrvatskom jeziku. Oni drugi koji su pred sobom imali *pismu*, mogli su misliti da se o *pisni* govori zato što tako piše u naslovu ispred prvoga poglavlja, a i u predgovoru te u recenzijama otisnutim iza predgovora. Usp. Raguž, 1978: 9, 27-28.

U knjižnici HAZU nalazi se primjerak Šitovićeve *Pisme* pod signaturom R-610 iz one naklade iz koje potječe i primjerak kojim se služio Knezović. Na prvoj unutarnjoj lijevoj stranici pored naslovnice glagoljičnim je pismom zapisano ovako: *Ovo je libar mene žakna Jere Grdovića od Sukošana...* Sličan zapis kraćega sadržaja pisan na talijanskom jeziku nalazi se na kraju knjige, a oba su zapisa datirana s 23. svibnjem 1767. godine. Grdović piše da je za tu svoju knjigu »dao peticu«, no ne zna se je li ju kupio rabljenu ili novu. Ako je bila nova, postoji razlog za pretpostavku da je tiskana 1767. ili koju godinu prije, što ide u prilog Knezovićevoj tezi o vremenu tiska *Pisme*.

Osim u naslovnicama, razlike između dvaju poznatih izdanja *Pisne/Pisme* nisu velike. Uglavnom se svode na slagarske pogrješke i sitnije slovopisne razlike koje je popisao i opisao Knezović 2000. godine. Među razlikama gotovo da nema jezičnih elemenata na temelju kojih bismo mogli donositi zaključke o starini pojedina izdanja. Uočavaju se samo dvije takve razlike, i to na naslovnicama. Radi se o bilježenju novije jotacije i o gubljenju etimološkoga /h/ u *Pismi*. Nastanak razlika može se protumačiti samo pod pretpostavkom da naslovnicu *Pisme* i njezin tekst nije slagao isti slagar. Slagar koji je složio naslovnicu *Pisme*, nasuprot slagaru ostaloga dijela knjige, tekst je jezično dotjerivao, a posao je ujedno obavio na brzinu i nemarno pa je npr. izostavio glagol *složiti*, čime je ključna rečenica u naslovu ostala bez predikata.

Jotacija

Pisna: i sloxi ù Harvatski Jezik, i pivanye - pod slameni u fvetoga Dominica.

Pisma: i Harvatski jezik, Pivagne. - pod zlamegnu S. Domenica.

U *Pisni* su imenice *pivañe* i *zlameñe* zapisane s nehotiranim skupom /nj/ (<nbj) (*pivanye* - *zlameni*), dok je u *Pismi* u obje imenice sekundarna jotacija provedena (*Pivagne* - *zlamegnu*). U starijoj hrvatskoj pismenosti dvoslov »gn« odnosno »gn(i)« nije se rabio za bilježenje neslivene skupine /nj/, već, prema talijanskomu uzoru, uvijek za bilježenje fonema /ñ/. Potvrde u kojima se u Šitovića inače provodi odnosno bilježi sekundarna jotacija toga tipa, malobrojne su. Dragutin Raguž u prvome je izdanju Šitovićeve Gramatike našao samo jednu potvrdu s provedenom ili zabilježenom novijom jotacijom, i to u riječi stranoga podrijetla *uļenica* (*uglenizza*) (Raguž, 1978: 60-61).³ Drugi rijetki primjeri koje donosi Raguž, potječu uglavnom iz *Pisme* i iz *Lista nauka krstjanskoga*, a jedan

³ Treba reći da Šitović ipak redovito piše *treći*, a ne *tretji*. Oblik *tretji* upotrebljava npr. Gundulić, a čest je i u Bibliji Bartola Kašića, iako u njoj prevladava oblik s provedenom jotacijom.

je od primjera spomenuto *zlameće* (Raguž⁴: 60-61, usp. također Kuna, 1961: 140-141). Jotirani oblici na naslovnici *Pisme* nasuprot nejotiranima u *Pisni* govore da je *Pisna* starija od *Pisme*, iako se, dijalektološki gledano, sekundarna jotacija započela provoditi i bilježiti svakako već prije nego što je izišlo prvo izdanje Šitovićeve *Pisne/Pisme* (usp. Kapetanović, 2004). Za razliku od Šitovića, Maretićevi dalmatinski pisci 18. stoljeća pri pisanju glagolskih imenica na *-nje* uglavnom miješaju i pišu ih s /ń/ i /nj/, no nijedan ne piše gotovo uvijek samo *-njel* kao što je to u Šitovića (Maretić, 1915: 196).

Gubljenje etimološkoga /h/

Pisna: također iz svetih Otačah, i Naucitegliah - PO DOPUSTENYU STARYH.

Pisma: takoger iz sveti Otacza, i Nauciteglia - Pò dopuscteniu Starj.

Na naslovnici *Pisne* imenični genitiv množine završava na *-ah* (*otacah, naučiteljah*). Na naslovnici *Pisme* ne samo da je u tim oblicima ispušteno slovo »h«, već se glas /h/ ne bilježi ni onda kada se neprijeporno radi o etimološkom /h/, iz *sveti(h), po dopuštenju stari(h), u pet poglavi(h)*. Poznato je da gubljenje fonema /h/ za Šitovićev jezik nije karakteristično (usp. Raguž, 1978: 47; Kuna, 1961: 137-139; usp. također Maretić, 1910: 152), a svakako jest karakteristično za jezik osobe koja je slagala naslovnicu *Pisme*. Budući da te inovacije ima na naslovnici *Pisme*, a nema na naslovnici *Pisne*, ona nedvojbeno potvrđuje tezu da je *Pisma* mlađa od *Pisne*. U skladu s time treba protumačiti i promjenu *takojer - također*. Oblik *takojer* s primarno čakavskim refleksom *d'>j Šitović često rabi u *Pisni/Pismi* i u gramatici (1713.), a slagaru naslovnice taj je oblik bio očigledno neobičan pa ga je zamijenio oblikom s primarno štokavskim refleksom *d'>đ. Upadljivo je i to da se u lokativu rednih brojeva završno *-u* iz *Pisne* gotovo uvijek u *Pismi* zamjenjuje sa *-e*: *u prvomu - u prvome, u drugomu - u drugome, u četvrtomu - u četvrtome*. Isto se događa i u dativu pridjevâ: *prisivlomu i pripoštovanomu gospodinu - prisivlome i pripoštovanome gospodinu*. Budući da je za Šitovićev jezik tipičnije dočetno *-u*, sustavna promjena *-u > -e* na naslovnici *Pisme* stoga također govori da je *Pisna* starija, a *Pisma* mlađa, iako je i to *-e* jezičnopovijesno gledano znatno starije od prvoga izdanja Šitovićeve *Pisne*. Radi se o tome da je već od 14./15. stoljeća *-u* iz dativa prelazilo u lokativ, što ima svoj odraz u tome da se u mnogim starijim djelima *-u* više manje sustavno upotrebljava i u dativu i u lokativu. Ujedno se *-u* počelo u dativu gubiti, a okrnjen se

⁴ Raguž se za svoje istraživanje očigledno služio primjerkom *Pisme* iz one naklade iz koje potječe i primjerak iz knjižnice HAZU. Iz iste naklade potječe i primjerak P. Knezovića i primjerak kojim se služio M. Šimundić (1996). Istina je da Raguž u svojim citatima ima nekih sitnijih odstupanja u usporedbi s *Pismom* iz HAZU (npr. *jest - jeste*), no rekao bih da se radi o manjim prepisivačkim omaškama, a uglavnom o odstupanjima koja su uvjetovana slagarskim pogrješkama u izvorniku i njihovu ispravljanju pri citiranju u Raguževu tekstu.

nastavak proširivao sa *-e* iz lokativa. To je dovelo do toga da su *-u* i *-e* postali mogućí završetci i u dativu i u lokativu zamjenica i pridjeva, no s različitim omjerima učestalosti u pojedinih autora, a i s različitim čestičnim proširivanjem (npr. *tomu/đelr/e*).

Knezovićev zaključak da je Šitovićeva *Pisna* izišla u najmanje tri izdanja i da je *Pisna* starija od *Pisme* (Knezović, 2000: 84), svakako treba prihvatiti. Štoviše, postoje ozbiljne indicije koje govore da je to najvažnije Šitovićevo epsko djelo tiskano u barem pet ili čak šest izdanja.

Pisma

U *Zborniku stihova i proza XVIII. stoljeća* Rafo Bogišić kaže da je glavno pjesničko djelo Lovre Šitovića *Pisna od pakla...* (str. 325), no izbor tekstova ne donosi pod tim naslovom, već pod naslovom *Pisma od pakla...* Po svemu sudeći oblik *pisna* u uvodnom je tekstu Bogišić preuzeo od K. Georgijevića (1969: 297), a oblik *pisma* preuzeo je iz izvornika iz kojega je transkribirao.⁵

Bogišićev izbor teksta (iz predgovora i drugoga poglavlja) u mnogim se pojedinostima razlikuje od teksta *Pisme* koja se čuva u knjižnici HAZU. Neka su odstupanja takva da se nikako ne mogu objasniti možebitnim Bogišićevim prepisivačkim omaškama. Pojedina odstupanja mogu se objasniti samo uz pretpostavku da Bogišićeva *Pisma* ne potječe iz naklade iz koje potječe *Pisma* iz HAZU. Pored toga, naklada Bogišićeve *Pisme* mora biti starija od naklade *Pisme* iz HAZU.

U predgovoru se u Bogišićevoj *Pismi* miješaju oblici *pisma* i *pisna*, dok u primjerku iz HAZU takva miješanja nema, već je svugdje zapisano samo *pisna*. Bogišić ima okrnjeni dativ *bogoľubnom*, dok u *Pismi* iz HAZU piše *bogoľubnomu*. Slovo »h« u nastavku imeničnoga genitiva množine Bogišić ponekad bilježi, a ponekad ne, iako se i onda kada Bogišić nema »h«, to »h« pojavljuje u *Pismi* iz HAZU (usp. *od biskupatah - od biskupata, Popom od Poglicah - Popom od Poljica*). Usp. također *od ostalih brezkoristnih pissanah - od ostalih beskorisnih pi-*

⁵ Bogišić upućuje na Georgijevića na kraju uvodnoga teksta kao izvor podataka koje donosi. Georgijević u poglavlju o Šitoviću govori uistinu samo o *pisni*, no u prethodnom poglavlju o T. Babiću i njegovoj preradi toga Šitovićeva djela, zove ga *pisma*. Bogišić je sigurno uočio da se u njegovu glavnom vrelu ono zove *pisma*, a da Georgijević u poglavlju o Šitoviću govori o *pisni*. S obzirom na Bogišiću raspoložive izvore i podatke, on je postupio najbolje što je mogao: vjerno je prenio ono što piše u njegova oba vrela i nije »ispravljao« Georgijevića. Zamjeriti se ne može ni to što Bogišić nije raščlanjivao pitanje zašto Georgijević govori o *pisni*, a ne o *pismi*. Takvoj raščlambi ne bi bilo mjesta u tekstu koji je trebalo podastrijeti za *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Tu je raščlambu trebalo provesti u posebnom radu, što je učinio Pavao Knezović 2000. neovisno o Bogišićevu tekstu.

samah, xèstinu? - žèstinu?!, goruche ugglevye - goruće uglevje. Pored tih razlika Bogišić uvlači pojedine kitice, čime kao da oponaša svoje vrelo. U vrelu kojim sam se ja služio (primjerak iz HAZU), takva uvlačenja nema, već su kitice obrojčane arapskim brojkama.

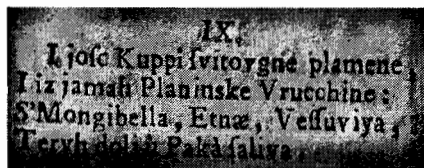
Ključna indicija da se radi o dvama različitim izdanjima *Pisme* te da je Bogišićev primjerak iz starijega izdanja, nalazi se na kraju treće kitice drugoga poglavlja. U *Pismi* iz HAZU umjesto Bogišićeva stiha pojavljuje se onaj stih koji se u Bogišića nalazi tek na kraju sljedeće (četvrte) kitice, a na tom se mjestu nalazi i u *Pismi* iz HAZU. Dakle, na kraj treće kitice u *Pismi* iz HAZU taj je stih ušao (umjesto Bogišićeva stiha) slagarskom zabunom. Da je to uistinu tako, pokazuje primjerak *Pisne* koji se čuva u NSK u Zagrebu. Tekst *Pisne* u toj se točki podudara s tekstom Bogišićeve *Pisme* (iako se glede drugih razlika podudara s *Pismom* iz HAZU). Daljnja bitna razlika uočava se i u devetoj kitici, u kojoj Bogišić u drugome stihu ima u jednini *planinsku vrućinu*, u trećem stihu *Mondibela*, u četvrtom stihu *tek ih*, dok *Pisma* iz knjižnice HAZU ima množinu *planinske vrućine*, *Mongibela* i *ter ih*. U toj točki *Pisna* iz NSK slijedi *Pismu* iz HAZU. To sve nam govori da Bogišić nije transkribirao ni iz jednoga od dvaju do sada poznatih izdanja *Pisne/Pisme*. Kad uzmemo u obzir Knezovićeve zapažanja, možemo sada dakle zaključiti da su postojala najmanje četiri izdanja Šitovićeve *Pisne/Pisme*.

I još kupi svitovnje plamene
i iz jame planinsku vrućinu
s Mondibela, Etne, Vezuviya
tek ih doli u pākā saliva.

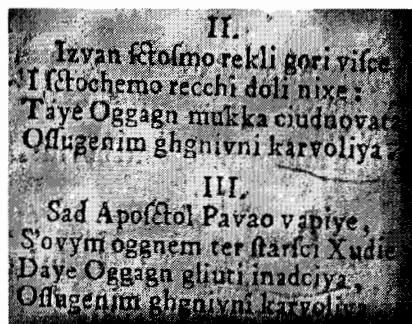
Pisma... prema R. Bogišiću

Izvan što smo rekli gori više
i što ćemo reći doli niže
taj je oganj muka čudnovata
među družim mnogo strahovita.
Sad apoštol Pavao vapije
s ovim ognjem kô straši žudije
da je oganj ljuti inadžija
osudehim gnjivni krvolija.

Pisma... prema R. Bogišiću

Pisma... iz knjižnice HAZU

Pisma... iz knjižnice HAZU

II.

Izvan sfofmo rekli gori viſce,
I ſfochemo recchi doli nixe:
Taye Oggagn mukka ciudnovata,
Meggiu, družim mnogo ſtrahovita.

III.

Sad Apoſtoł Pavao vapiye,
Ōovym oggnem ter ſtraſci Xudie:
Daye Oggagn gliuti inadciya,
Ōffugenim ghgnivni karvoliya.

Pisna... iz NSK

Rekli smo da glagolski oblik *složi* zabunom nije otisnut u naslovu *Pisme* iz knjižnice HAZU. Međutim, V. Pavičić iz naslova *Pisme* citira upravo ovako: »...složi u hrvatski jezik i pivanje« (Pavičić, 2008: 194). Nema razloga za pretpostavku da je Pavičić sam domislio oblik *složi* i da ga je domišljenoga uvrstio u citirani tekst. Izostavljeni prijedlog *iz* Pavičić ne domišljava, već prenosi da djelo potpisuje »otac f. Lovro Gliubuskoga«. Dakle, Pavičićev primjerak *Pisme*, nasuprot primjerku iz knjižnice HAZU, u naslovu ima glagol *složiti*, iako sukladno s primjerkom iz HAZU nema prijedloga *iz*. Ako jest tako, Pavičićev primjerak nije iz one naklade iz koje je primjerak iz knjižnice HAZU. Radi se ili o primjerku iz sasvim nepoznate naklade, ili, što je vjerojatnije, o primjerku iz naklade iz koje potječe Bogišićev primjerak.

Pisna

Pored razloga za pretpostavku da je *Pisma* izišla u barem dva izdanja, postoje slični razlozi za pretpostavku da je *Pisna* izišla u više nego dva izdanja. To pokazuju razlike između *Pisne* iz NSK i citata iz *Pisne* koje donose Josip Grbavac (1990) i Jakša Ravlić (1973).

Za ovu rečenicu Grbavac kaže da ju je preuzeo sa str. 11-12 u predgovoru:

»I dosad san [! M.G.] je u Makarskoj upisanu s dicom pivao, i ništa manje želim da vazda bude pivana na općenu korist puka krstjanskoga« (Grbavac, 1990: 280).

Na navedenim stranicama u *Pisni* iz NSK te rečenice nema. Sličnu rečenicu nalazimo na str. 13 (u *Pisni* iz HAZU ona se nalazi na str. 11-12!), iz koje citiram njezin drugi dio:

[...] i dofad upiffanu z'diccicom yftoga miſta [Odnosi se na Makarsku, M.G.], pivao niſta-nemagne xelim dà vazdi bude pivana nà opchenu duhovnu Korift Puka karſtianskoga

Evo i nekih drugih razlika između Grbavčeve *Pisne* i *Pisne* iz NSK:

Pisna od pakla prema J. Grbavcu

Pisna od pakla iz NSK

Ni mudri se čovik dositijo (281.)

... domysliyo (16.) [17!]

Lastavica kad bi doletila (284.)

... da bi doletila (61.)

U sto hiljad hiljada godina (284.)

... higliadah godina (62.)

Al' će tvojoj duši biti sladak (289.)

Alche Tuojoj bittj Dusci sladak (71.)

...za dušu korisne? (291)

...zà dusce korisne. (66)

Vazda želim da bude pivana (280.)

Vazdi ... (72.)

Rastopljeno još piju olovo,

...vino gnihovo (47)

U paklu je to piće njihovo (283.)

Pored tih razlika ima još nekih sitnijih poput *pameću - pametiu, ugljevlje - ugglevye, bez - brez*, koje bi također mogle biti uvjetovane različitim predlošcima.

Podudarnih citata u Grbavcu i Ravlića ima malo. Njih dvojica navode npr. *za dušu korisne*, dok *Pisna* iz NSK i *Pisma* iz HAZU imaju *zà dusce korisne*. Uočava se i jedno bitno razilaženje Grbavca i Ravlića, u četvrtom stihu treće kitice prvoga poglavlja:

Ni mudri se čovik dositijo. (Grbavac, 1990: 281)

Ni mudri se čovik domislio. (Ravlić, 1973: 201)

Ni mudriše Čiovik, domysliyo. (*Pisna* iz NSK i *Pisma* iz HAZU, str. 17)

Ako u Grbavčevu vrelu uistinu piše *dositijo*, a u to nema razloga sumnjati, moramo zaključiti da Grbavčeva i Ravličeva *Pisna* ne potječu iz istoga izdanja. To što Ravlić ima *domislijo* kao u *Pisni* iz NSK (i *Pismi* iz HAZU), ne znači da se tu radi o primjercima iz iste naklade. U Ravličevim citatima ima previše razlika prema *Pisni* iz NSK, a neke se nikako ne mogu objasniti kao prepisivačke omaške, već se mogu protumačiti samo time da je Ravlić raspolagao nekom drugom inačicom *Pisne*, koja, vidjeli smo, nije ona kojom se služio Grbavac. Jakša Ravlić kao vrsan poznavatelj starije hrvatske književnosti prenoseći Šitovičev tekst sigurno ne bi krnjio Šitovičev dativni nastavak u pridjeva, izmišljao nepotrebne zagrade u *čini čovieka, ako je (u) grisih* (usp. dolje), ubacivao uskličnik u *koju sam meni (!) i vami...*, mijenjao *vični* u *višni*, ujedno bez ikakve oznake rekonstruirao i upotpunjavao Šitovičev stih prijedlogom *u* kojega u *Pisni* iz NSK nema zbog slagarske pogrješke⁶, isto tako ne bi mjestimice pisao *pisma* umjesto *pisna*, ili bez komentara dao *osvete Kaina* za *ofvaggia kaina*, pa onda malo mijenjao broj imenice iz jednine u množinu i malo iz množine u jedninu, itd.:

⁶ Georgijević citira isti dio teksta iz predgovora i prenosi ga za razliku od Ravlića točno onako kako je u *Pisni* iz NSK. Ima samo jedno odstupanje: *također* umjesto *takojer*. Usp. Georgijević, 1969: 297.

Pisna od pakla prema J. Ravliću

Bogoljubnom štioču i slušaocu (200)
 čini čovieka, ako je (u) grisih (200)
 jednomu privelikome grišniku (200)
 uliza u Red (200)

poštovana braćo redovnici,
 od biskupata (200)

zadarskoga, splitskoga, šibenskoga,
 makarskoga (200)

dođe ova pisma (200)

želim da vazda bude pivana (200)

kolo se višnje vrti u paklu (200)

slušaš pisme (200)

beskorisnih pisanah (200)

muče, dave, žegu i gnjave (200)

koju sam meni (!)

i ostali vragovi (200)

moja braćo (200)

naučitelja (200.)

Ako budeš pomnjivo slušati, budući
 one iz sv. Pisma bit ćeš blažen (200)

zgristi (200)

Mučí oči kazujuć plamena, (201.)

Ki su smili medju se grišiti,
 Jedno će drugo u Paklu mučiti,
 ... (kitica XXXIII.) [!] (201.)

ubojstvo osvete Kaina
 (kit. XLVI.) (201.)

jere muže na zlo namećaše (201.)

Što pri Petrom oni prilagaše (201.)

karaju različnji grišnici (202)

Rad ovoga griha smrdljivoga,
 Bog je vodom vas svit potopijo:
 Rad putana bluda otrovnoga,
 Pet gradova ognjen sažegao.
 (XXXV.) (202)

Vi cinite [sic] da smo dospili (202)

Pisna od pakla iz NSK

Bogogliubnomu... (11)

čini Ciovika, akoye ù griffih (11)

jednomu privelikomu griffniku (11)

ulize ù Red (11)

Poštovana Brathio Redovniči
 od Biskupatah (13)

Zadarskoga, Splitskoga, i Sibenskoga,
 i Makarskoga (13)

doge ova Pifna (13)

xelim dà vazdi bude pivana (13)

kolofe vičgne varti paklu (13)

Slufcafc pifne (13)

brezkorisfnih piffanah (13)

muče, dave, deru, xegu, i ggnave (13)

i vami koiufam meni, i vami (13)

i oftali nemili Vragovi (13)

moja bratio (13)

Naučitegliah (13)

Akoye budefc pomgnivo slufcati,
 buduchi ona iz Svetoga Pifma bitchefc
 blaxen (14)

zgrift (14)

Mucci Occi kazujuch plamene, (21)

Kiffu smili meggiufe grisciti,
 Jèdnoche drugo ù Paklo mucciti,
 ...XXXXIII. (27)

uboiŧtvo ofvaggia kaina
 (XXXXVI.) (27)

Jere muxa nà zlo namechiafce (28)

Scto prid Petrom oni prilagafca, (28)

karaju različí Grifcniči (30)

Rad ovoga griha smadglivoga,
 Boghie vodom vas svit potopiyo:
 Rad putena bluda otrovnoga,
 Pet Gradovah ogngnem faxegao.
 (35.)

Vi činite daŧmo jur dospili (50)

To je plaća nesrićnim grišnikom,
 Zapovidi Božih pristupnikom (203)
 Lava, zmiye i ostale jade: (204)
 Milosrđe (204)
 ... za dušu korisne. (204)

Toye plachia nefrichnim grifchnikom,
 Zapovidih Boxyh pristupnikom: (63)
 Lave, zmiye, i oftale jade: (64)
 Milosardye (65)
 ...zà dufce korifne. (66)

Jedini jekavizam u Ravličevu citiranju (*čini čovieka, ako je (u) grisih*) ne izgleda nužno kao omaška ako uzmemo u obzir da i Grbavac ima jedan drugi jekavizam kojega nema u *Pisni* iz NSK ni u *Pismi* iz HAZU: *Ke u sebi neizmjerne ima* (Grbavac, 1990: 20-21). Ako bismo jekavizam u *neizmjerne* i *čovieka* smatrali transkripcijskim omaškama, onda bismo omaškom morali smatrati i /e/ u sljedećem stihu koji citira Grbavac: *Koje muče nesrićne grešnike* (19.) (*Grixnike* u *Pisni* iz NSK i *Pismi* iz HAZU). To /e/ u *grešnik* upućuje na to da u *neizmjerne* /je/ nije omaška i/ili da u Grbavčevoj *Pisni* upravo treba očekivati jekavizme. Naime, u hrvatskom štokavsko-jekavskom dijalektalnom sustavu /e/ u *grešnik* nije primarni refleks jata, već je nastalo sekundarno nestajanjem glasa /j/ u kratkom slogu iza pokrivenoga /r/: *grešnik* → *grješnik* → *grešnik* (od 16. stoljeća). Zbog toga se nameće pitanje je li netko u većoj ili manjoj mjeri jekavizirao Šitovićevu *Pisnu* i je li se to jekaviziranje odrazilo na primjerke kojima su se služili Grbavac i Ravlič. S tim u svezi treba podsjetiti da se Šitovićeva *Pisna* u literaturi spominje, doduše rijetko, i kao *piesan* (usp. Knezović, 2000: 66 i Bogišić, 1997: 193).

Zaključak

Rekonstrukcija provedena u ovom članku pokazuje da je Šitovićevo glavno epsko djelo imalo barem dva izdanja *Pisme* (Bogišićev primjerak i primjerak iz HAZU) i barem tri izdanja *Pisne* (primjerak iz NSK, Grbavčev primjerak i Ravličev primjerak). Kao prvo izdanje u obzir bi moglo doći samo ono izdanje iz kojega potječe Ravličev primjerak. Međutim, više razloga govori protiv toga da se Ravlič služio primjerkom iz prvoga izdanja. Ravličev je tekst gdjegdje nastao skraćivanjem: *i ostali (nemili) vragovi - muče, dave, (deru,) žegu i gnjave*. Da se uistinu radi o skraćivanju, a ne proširivanju, vidi se u *pri(d) Petrom oni prilegaše*, gdje je zbog skraćivanja nastala gramatička anomalija. Isto je uočljivo i na razini metra, usp. s obzirom na deseterac broj slogova u stihu *Vi činite da smo dospili* (prema Ravliču) i u stihu *Vi činite dasmo jur dospili* (*Pisna* iz NSK). Pored toga Ravlič donosi neočekivane oblike s provedenom jotacijom, ima jekavizam *čovieka* i oblik *pisma* u predgovoru. Sve su to vjerojatno inovacije kojih u prvom izdanju Šitovićeve *Pisne od pakla* nema. S obzirom na to da Ravličev primjerak *Pisne* po svemu sudeći ne potječe iz prvoga izdanja, možemo zaključiti da je *Pisna* tiskana vjerojatno u barem četiri izdanja. Sveukupno ima dakle vjerojatno barem šest izdanja.

THE PUBLICATION OF LOVRO ŠITOVIĆ'S EPIC POEM

Abstract

This article's re-examination of publication records reveals that Šitović's epic contributions included at least two publications of *Pisma od pakla* (*Poem on Hell*)—the Bogišić version and the version in Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU)—and at least three publications as *Pisna*—the Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK; National and University Library), Grbavac and Ravlić versions. However, several points undermine Ravlić's use of the first published version. Ravlić's text results in various compressions: “*i ostali (nemili) vragovi – muče, dave, (deru,) žegu i gnjave*” (“and other (ruthless) devils—torture, throttling, (dismemberment,) burning and oppression”). The line “*pri(d) Petrom oni privilegaše*” (“before Peter they laid down”), the compression of which creates a grammatical anomaly, shows this version to be an abridgment rather than an expansion. This compression is also evident at the metrical level, in the comparison, for instance, between the decasyllabic verse “*Vi činite da smo dospili*” (“It is your doing that we are here,” as per Ravlić) and “*Vi činite da smo jur dospili*” (“It is your doing that we are already here,” in the NSK *Pisna*). Ravlić also uses some unusual grammatical forms, notably iotation, the iekavian form *čovieka* and the term *pisma* in his preface, all of which were probably absent in the first publication of Šitović's *Pisna od pakla*. From Ravlić's version of *Pisna* and its departures from the first published version, we can conclude that *Pisna* was most likely printed in at least four copies; six copies probably exist in total.